

Теорія і методологія освіти

Педагогічна прогностика: теоретико-методична основа прогнозування розвитку педагогічних наук і педагогічної практики

Олег ТОПУЗОВ,

доктор педагогічних наук, професор,
директор Інституту педагогіки НАПН України

Прогнозування розвитку, перебігу та наслідків суспільних процесів є однією з важливих ланок управління суспільством, оскільки оптимальне управлінське (політичне, економічне, соціальне тощо) рішення базується як на інформації про актуальний стан об'єкта управління, так і на прогнозах його розвитку в майбутньому, передбаченні результатів впливу на нього.

Нині у світі зростає значущість результатів якісної освіти для забезпечення життєдіяльності сучасного постінформаційного суспільства, кожної особистості. З огляду на це посилюється увага педагогів до цілеспрямованого управління розвитком педагогічної теорії та практики, що потребує його передбачення. Постає проблема педагогічного прогнозування, розв'язання якої покладається на педагогічну прогностику.

Засновником теорії педагогічної прогностики називають Б.С. Гершунського, який одним із перших виокремив у її структурі дидактичну прогностику. Проблематика педагогічної та дидактичної прогностики, педагогічного прогнозування розглядалася в працях Б.С. Гершунського, Е.Г. Костяшкіна, І.П. Підласого, М.М. Скаткіна та ін., які можна вважати теоретико-методичними основами розвитку цих галузей знання. Однак зауважимо, що деякі з цих досліджень виконані в межах парадигми радянської педагогіки, орієнтовані на застарілу освітню практику і не відповідають реаліям сучасної системи освіти. Вагома роль у становленні вітчизняної теорії педагогічного прогнозування належить В.Г. Кременю, у працях якого визначено й обґрунтовано філософські засади, стратегічні напрями та завдання випереджального розвитку української педагогіки та системи освіти.

Останнім часом проводяться дослідження, в яких розглядаються теоретичні й прикладні педагогічні питання, дотичні проблематиці педагогічної прогностики. Зокрема, це вивчення дефініцій «прогнозування» в сучасній педагогіці (І.О. Фоменко); методологічних основ педагогічного прогнозування,

історичного аспекту педагогічного прогнозування у системі професійної освіти (Н.В. Давкуш); труднощів прогнозування системних змін в освіті й науці Європи та світу (К.В. Корсак); прогнозування саморозвитку інноваційної педагогічної системи з урахуванням її стану та оточення (В.В. Докучаєва); спіральної моделі педагогічного прогнозування ефективного навчання (М.В. Кошелєв); ролі педагогічного прогнозування у професійній діяльності вчителя (О.О. Кабанська); особливостей прогнозування, яке здійснює педагог у процесі діяльності (О.С. Волярська); прогнозування як компонента професійної майстерності сучасного педагога (В.Г. Демидова); спадщини В.О. Сухомлинського у формуванні прогностичної культури вчителя (В.І. Євдокімов) та ін.

Однак обґрунтування філософських та загальнонаукових засад педагогічної прогностики все ще не привело до вагомих теоретико-методичних, технологічних і практичних результатів. Не вистачає змістовних теоретичних (фундаментальних) досліджень з педагогічної прогностики. Вітчизняні прикладні наукові дослідження з педагогічної та дидактичної прогностики, на жаль, також не повною мірою задовольняють запити педагогічної теорії й практики. В сучасних наукових працях, присвячених цій проблематиці, розглядаються питання або прогнозування шляхів вирішення вузькоспецифічних проблем педагогічної практики, зумовлених темою дисертаційного дослідження, або передбачення розвитку окремих елементів педагогічних (освітніх) систем. Не надається належної уваги теоретико-методичному забезпеченню прогнозування розвитку

педагогічних наук, зокрема дидактики як науки, що забезпечує поступ освітньої практики.

Недостатньо досліджуються й висвітлюються в наукових публікаціях питання методичного (технологічного) забезпечення вирішення проблем педагогічного й дидактичного прогнозування (зокрема на основі інформаційно-комунікаційних технологій). На нашу думку, технологізація педагогічного прогнозування є вкрай необхідною. Адже керівники та педагоги-практики сучасних навчальних закладів відчувають потребу як у наукових прогнозах, так і в методиках, за допомогою яких можна самостійно прогнозувати перебіг та результати власної освітньої діяльності, передбачати вимоги до неї суспільства, громади, користувачів освітніх послуг.

Отже, **метою статті** є обґрунтування педагогічної прогностики як теоретико-методичної основи прогнозування розвитку педагогічних наук і педагогічної практики, а також визначення її предмета та структури, обґрунтування мети, завдань дидактичної прогностики як важливої складової педагогічної прогностики.

Педагогіка та дидактика – її дисципліна, так само як і кожна наука, виробляє нове наукове знання, систематизує його. За своєю природою таке знання має прогностичний характер. Науково-педагогічне знання дає змогу як ученим, так і освітянам-практикам, які володіють ним, усвідомити властивості й зв'язки суб'єктів (учитель, учень та ін.) та об'єктів цілісного педагогічного процесу, освіти, навчання і виховання, визначити оптимальні шляхи подальшого їх вивчення та практичного здійснення. Тож застосування прогностичних властивостей педагогічного знання дає змогу педагогу передбачити перебіг процесів виховання, навчання й освіти, пов'язаних з ними виховних і дидактичних явищ тощо.

Зважаючи на силу і швидкість суспільного та економічного поступу в XIX–XXI ст., зумовленого науково-технічною революцією, перед педагогічними науками постають нові завдання та вимоги, пов'язані з виконанням прогностичної функції науково-педагогічного, зокрема дидактичного знання.

По-перше, вчасно та адекватно реагувати на потреби педагогічного процесу, навчання та освіти, що зумовлені суспільно-економічним розвитком, суспільними й особистісними запитами, які змінюються. Зауважимо, що, з урахуванням особливостей життєдіяльності системи освіти, найефективнішим механізмом цього реагування є не наслідковий, а прогностичний підхід. Розвиток і діяльність системи освіти, яка прагне не лише встигати за потребами суспільства та особистості, а й впливати на них, виконувати свою виховну і розвивальну місію, має базуватися на випереджальній (прогнозній) інформації про необхідність, можливості й наслідки майбутніх впливів [3, с. 225].

Система освіти в сучасних умовах приречена на прогнозування майбутніх суспільних та особистісних запитів (і невідкладне втілення відповідей на них в педагогічній практиці), тобто на випереджальний

розвиток. Такої думки дотримується Б.С. Гершунський, стверджуючи, що «система освіти, яка за своєю сутністю працює на майбутнє, відповідно, і за своїми темпами має випереджати розвиток нової техніки й технології»; у визначенні завдань системи освіти потрібно виходити не так із нинішніх потреб виробництва, науки й культури, як із прогнозування майбутніх [2, с. 79].

По-друге, розробити й вивчити передбачення щодо майбутнього самої педагогічної науки (зокрема дидактики як її складової), виходячи із необхідності теоретичного та прикладного забезпечення вирішення завдання прогностичного підходу, тобто створення теоретично й методично обґрунтованої інформації про майбутнє педагогіки (дидактики).

Реалізація цих фундаментальних завдань пов'язується багатьма вченими та освітянами з розвитком педагогічної, або, як її назвав Б.С. Гершунський [2], освітньо-педагогічної прогностики. На думку вченого, педагогічна прогностика – це наукова дисципліна, самостійна галузь наукових знань, в якій розглядаються принципи, закономірності та методи наукового прогнозування щодо специфічних об'єктів, які вивчають науки про освіту [там само, с. 7, 9, 203–204].

На основі наведених визначень пропонуємо власне: педагогічна прогностика – це галузь науково-прогностичного знання, що постала на перетині прогностики та педагогіки, наукова дисципліна, яка досліджує фундаментальні та прикладні проблеми педагогічного прогнозування.

Виділення дидактичної прогностики як відносно окремої науки є результатом диференціації педагогічної прогностики. Крім дидактичної, у *структурі педагогічної прогностики* можна виділити ще щонайменше сім відносно самостійних відгалужень (див. схему 1).

Методичні (предметно-методичні) прогностики мають розвиватися безпосередньо на основі дидактичної прогностики, забезпечувати прогнозування розвитку теорії та практики навчання (викладання й вивчення) конкретних навчальних предметів у навчальних закладах різних типів.

Виховна прогностика – її предметом є передбачення розвитку теорії та практики виховання особистості.

Професійно-педагогічна прогностика – можливість розробити та реалізувати теоретико-методичне забезпечення педагогічного прогнозування цілей, змісту, шляхів і засобів розвитку теорії та практики професійної освіти, навчання, підготовки.

Галузево-педагогічні прогностики – розвиватимуться на основі професійно-педагогічної прогностики, нададуть можливість передбачення розвитку інженерної, військової, медичної та інших галузей педагогічного знання й відповідних напрямів педагогічної діяльності.

Соціально-педагогічна прогностика – дасть змогу передбачити розвиток теорії та практики

соціалізації особистості в процесі здобуття освіти й виховання в різних соціальних інститутах, вимоги до відповідної діяльності цих організацій. Значущість соціальної педагогіки в XXI ст. (зокрема, в Україні), на нашу думку, буде стрімко зростати. Суспільний запит на розвиток соціально-педагогічної теорії і практики зумовлюватиметься необхідністю гуманістичного та правового регулювання процесу життєдіяльності особистості в демократичному суспільстві, прагненням оптимізувати процес соціалізації сучасної людини, попередити й подолати вплив на неї негативних соціальних явищ тощо.

Спеціально-педагогічна прогностика – забезпечуватиме прогнозування розвитку галузей корекційної педагогіки та практики виховання, освіти й навчання людей з особливостями психофізичного розвитку, особливими освітніми потребами.

Прогностика вікової педагогіки – дасть змогу прогнозувати розвиток теорії та практики організації виховання і навчання, освітнього процесу для представників різних вікових груп. Необхідність становлення та значущість розвитку цієї галузі педагогічної прогностики зумовлені суспільними вимогами до неперервності освіти особистості, потребами становлення теорії й практики навчання сучасної людини впродовж усього її життя.

За визначенням Б.С. Гершунського, *дидактична прогностика* – це «галузь наукових знань, в якій розглядаються принципи, закономірності й методи прогнозування стосовно специфічних об'єктів, які вивчає дидактика» [там само, с. 154].

Це визначення, на нашу думку, дещо обмежує предмет дослідження дидактичної прогностики, не дає повною мірою реалізувати потенціал цієї наукової дисципліни. Вважаємо, що дидактична прогностика розглядає не лише «принципи, закономірності та методи прогнозування» щодо специфічних об'єктів дидактики, а й закономірності, принципи та методи прогнозування випереджального розвитку самої дидактики як теорії освіти і навчання, тобто виконує не лише прикладну, методичну функцію. Крім того, до *принципів, закономірностей і методів прогнозування* як складових предмета дослідження дидактичної прогностики можна додати його теорії, зміст, технології, моделі тощо. Нарешті, до *специфічних об'єктів дидактики* в цьому контексті належать як процеси навчання та освіти (і, відповідно, їхні цілі й завдання, зміст, принципи, організаційні форми, методи та прийоми, засоби, результати та їх оцінювання), так і освітні технології, освітні системи навчальних закладів різного ступеня, виховний та розвивальний аспекти процесу навчання, управлінська та методична діяльність у навчальному

закладі, що забезпечують процес навчання, методи навчання окремих предметів тощо.

Отже, дидактична прогностика – відносно самостійна галузь наукового знання, що постала на перетині дидактики та педагогічної прогностики, наукова дисципліна, яка досліджує фундаментальні (теорії, закономірності, підходи, принципи) та прикладні (моделі, технології, методи та методики) аспекти процесу дидактичного прогнозування.

Необхідно розділяти дидактичну прогностику, дидактичне прогнозування та дидактичний прогноз. *Дидактична прогностика* – це галузь педагогічної прогностики, *дидактичне прогнозування* – процес практичної діяльності, який ґрунтується на теоретичних і методичних здобутках дидактичної прогностики. Розвиток дидактичної прогностики сприятиме успішному вирішенню завдань дидактичного прогнозування, озброїть освітян необхідними для цього знаннями та інструментарієм. З іншого боку, нагальні потреби дидактичного прогнозування є потужним стимулом функціонування і подальшого розвитку дидактичної прогностики. Отже, дидактична прогностика – наука, сфера науково-дослідної діяльності, а дидактичне прогнозування – прикладна прогностична діяльність, що базується на породжених прогностикою наукових знаннях і методиках, є спільною для вчених та освітян. Відмінність між дидактичним прогнозуванням і дидактичним прогнозом полягає в тому, що прогнозування є процесом отримання необхідної прогностичної (випереджальної) інформації, а прогноз – остаточним результатом цього процесу [там само, с. 83].

Як уже зазначалося, предметом дидактичної прогностики є фундаментальні (теоретичні) та прикладні (методичні) аспекти дидактичного прогнозування, тобто процесу розроблення прогнозів розвитку дидактики як науки та педагогічних (освітніх) об'єктів (зокрема, процесів, явищ), які вивчає дидактика. Отже, предмет дидактичної прогностики є складовою предмета педагогічної прогностики,

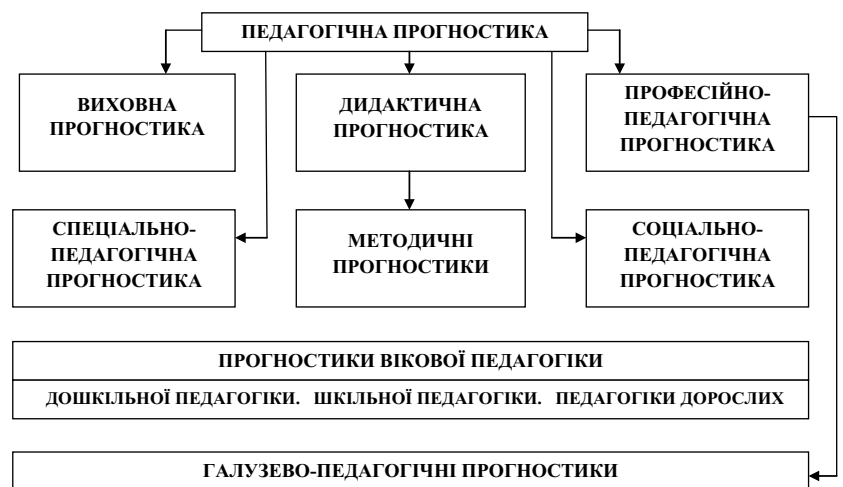

Схема 1. Структура педагогічної прогностики

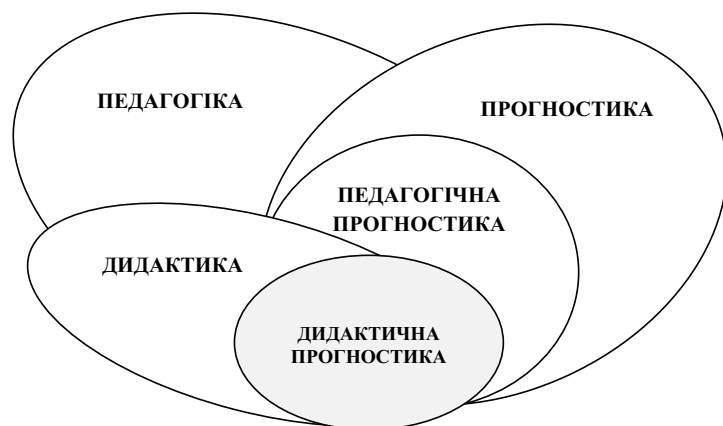

Схема 2. Співвідношення предметів дидактики, педагогічної прогностики та дидактичної прогностики

який є дещо ширшим. Педагогічна прогностика забезпечує прогнозування розвитку всієї системи педагогічних наук, всіх педагогічних об'єктів, які вони досліджують (див. схему 2).

Дидактична прогностика і дидактика мають спільні об'єкти дослідження – дидактичні (з урахуванням освітньої, виховної та розвивальної функції навчання). Оскільки дидактика є теоретичною основою методик навчання предметів, то дидактична прогностика також є основою для прогнозування випереджального розвитку теорії та специфічних об'єктів вказаних методик розвитку методичних прогностик.

У зв'язку з тим, що дидактична прогностика є однією з основних складових педагогічної прогностики, то визначення її об'єктів та завдань найважливіші напрямів застосування та завдань матиме користь для інших галузей означеної науки. Мета, напрям застосування та завдання цих галузей визначатимуться якщо не за аналогією, то принаймні з урахуванням тих, які ми тут визначаємо та обґрунтовуємо для дидактичної прогностики. Отже, метою дидактичної прогностики, на нашу думку, має бути теоретико-методичне забезпечення прогнозування випереджального розвитку теорії та практики освіти, навчання і виховання в процесі освіти.

Основними напрямками застосування дидактичної прогностики, що обумовлюють її існування як окремої галузі педагогічної прогностики і становитимуть у майбутньому її предмет, можна визначити такі:

- дослідження закономірностей, обґрунтування принципів, розроблення методів і методик прогнозування в галузі теорії та практики освіти й навчання;

- передбачення змін у суспільних та особистісних запитах до процесів освіти і навчання в майбутньому, вивчення чинників, що зумовлюють ці зміни, обґрунтування на цій основі конкретних вимог до результатів навчання й освіти в найближчій та віддаленій перспективі;

- передбачення цілей, напрямів та шляхів випереджального розвитку дидактики як науки про теорію освіти, навчання і виховання в процесі навчання;

- прогнозування тенденцій та пріоритетних напрямів розвитку системи освіти, пов'язаних з ним трансформаційних змін у процесі навчання (як системних, так і в компонентах зазначеного процесу: цільовому, змістовому, операційно-дієвому, зміни в системі дидактичного контролю тощо);

- передбачення цілей та напрямів модернізаційних змін в управлінні процесом навчання, у навчально-методичній роботі в загальноосвітньому навчальному закладі;

- прогнозування параметрів освітнього простору та освітнього середовища навчального закладу, зважаючи на нові суспільні та особистісні потреби, майбутні цілі й завдання освітньої діяльності;

- пошук і передбачення нових освітніх технологій тощо;

- передбачення конкретних вимог до змісту й результатів освітньої діяльності вчителя, навчальної діяльності учня, які зумовлюватимуть нові суспільні, економічні та особистісні запити до освіти в майбутньому.

З огляду на компоненти дидактичної теорії (В.І. Бондар) [1], предмета і завдань дидактики (Ю.К. Бабанський) [4] можна визначити такі завдання дидактичної прогностики щодо процесів навчання та освіти:

- прогнозування значущих змін у меті освіти й навчання, зважаючи на прогнози розвитку суспільства, найважливіші суспільні та особистісні потреби в майбутньому;

- передбачення перспективних завдань освіти, навчання і виховання в процесі навчання, вирішення яких сприятиме досягненню прогнозованої мети, дасть змогу задовольняти суспільні потреби, розв'язувати економічні й освітні проблеми, що поставатимуть у майбутньому;

- передбачення змін у змісті освіти на різних її ступенях, що відповідатимуть прогнозованим вимогам і потребам суспільства та особистості, дадуть змогу досягти мети й завдань освіти і навчання в майбутньому;

- виявлення закономірностей навчання, що пов'язані з прогнозованими змінами у майбутньому, обґрунтування на цій основі новітніх принципів і правил навчання;

- прогнозування нових методів і прийомів навчання, необхідних для досягнення прогнозованих цілей та завдань освіти і навчання, реалізації змісту освіти на різних ступенях освіти;

- передбачення шляхів удосконалення системи дидактичного контролю на різних ступенях освіти;

– прогнозування змін матеріально-технічної бази, визначення нових засобів навчання, необхідних для реалізації новітніх завдань цього процесу.

Можна передбачити, що найефективнішим шляхом вирішення зазначених вище завдань стануть системні прогностичні дослідження, які дозволяють прогнозувати розвиток процесу навчання як системи. Продуктивне вирішення цих завдань матиме позитивний вплив не лише на розвиток дидактики, а й методик навчання предметів.

Отже, можна зробити такі висновки. Становлення і розвиток педагогічної прогностики зумовлені необхідністю вирішення двох найважливіших завдань сучасної педагогіки: по-перше, випереджального відображення в педагогічному процесі суспільних та особистісних запитів до результатів освіти, пов'язаних із суспільно-економічним поступом, отже, передбачення його розвитку; по-друге, розроблення й реалізації передбачень щодо розвитку педагогічної науки, зумовленого необхідністю теоретичного та прикладного забезпечення вирішення завдання прогностичного підходу.

Розвиток педагогічної прогностики на сучасному етапі може зумовити її диференціацію, виникнення нових галузей, які становитимуть її майбутню структуру: дидактична прогностика, методичні (предметно-методичні) прогностики, виховна прогностика, професійно-педагогічна прогностика, галузево-педагогічні прогностики, соціально-педагогічна прогностика, спеціально-педагогічна прогностика, прогностика вікової педагогіки.

Сучасна система освіти потребує прогнозування майбутніх суспільних та особистісних запитів до процесу навчання (і втілення відповідей на них в освітній практиці), тобто на випереджальний розвиток. Тому метою дидактичної прогностики є розроблення теоретико-методичного забезпечення педагогічного прогнозування, передовсім прогнозування випереджального розвитку теорії та практики освіти й навчання, виховання в процесі освіти.

Основними напрямками застосування дидактичної прогностики, які впливатимуть на визначення її предмета, можна визначити такі: дослідження закономірностей, обґрунтування принципів, розроблення методів та методик дидактичного прогнозування; передбачення змін у суспільних та особистісних запитах до процесів освіти й навчання у майбутньому, цілей, напрямів та шляхів випереджального розвитку дидактики, тенденцій і пріоритетних напрямів розвитку системи освіти, цілей та напрямів модернізаційних змін в управлінні процесом навчання, параметрів освітнього простору та освітнього середовища навчального закладу, конкретних вимог до змісту й результатів освітньої діяльності вчителя, навчальної діяльності учня, нових освітніх технологій. На основі зазначених вище напрямів можна визначити конкретні завдання дидактичної прогностики, пов'язані з їх реалізацією.

Перспективи розвитку педагогічної й дидактичної прогностики пов'язані з теоретико-методичним забезпеченням прогнозування випереджального розвитку теорії та практики освіти і навчання, виховання в процесі навчання з розробленням відповідних технологій педагогічного (дидактичного) прогнозування.

Література

1. Бондар В.І. Дидактика / В.І. Бондар. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
2. Гершунский Б.С. Образовательльно-педагогическая прогностика. Теория, методология, практика: учеб. пособие / Б.С. Гершунский. – М.: Флинта; Наука, 2003. – 768 с.
3. Добров Г.М. Наука о науке / Г.М. Добров. – 3-е изд., доп. и перераб. / отв. ред. Н.В. Новиков. – К.: Наук. думка, 1989. – 304 с.
4. Педагогика: учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / Ю.К. Бабанский, В.А. Сластенин, Н.А. Сорокин и др.; под ред. Ю.К. Бабанского. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.

Анотації

Олег ТОПУЗОВ

Педагогічна прогностика: теоретико-методична основа прогнозування розвитку педагогічних наук і педагогічної практики

У статті розглянуто проблему розвитку педагогічної прогностики як основи теоретико-методичного забезпечення педагогічного прогнозування. Визначено предмет, структуру та найважливіші галузі педагогічної прогностики, становлення яких відбуватимуться в процесі її розвитку та диференціації. Обґрунтовано значущість дидактичної прогностики як відносно самостійної галузі педагогічної прогностики. Визначено та обґрунтовано предмет сучасної дидактичної прогностики, мету, завдання та напрями її застосування для розв'язання проблем розвитку системи освіти на сучасному етапі.

Ключові слова: педагогічна прогностика, дидактична прогностика, педагогічне прогнозування, випереджальний розвиток системи освіти.

Олег ТОПУЗОВ

Педагогическая прогностика: теоретико-методическая основа прогнозирования развития педагогических наук и педагогической практики

В статье рассматривается проблема развития педагогической прогностики как основы теоретико-методического обеспечения педагогического прогнозирования. Определены предмет, структура и наиболее значимые отрасли педагогической прогностики, становление которых будет происходить в процессе её развития и дальнейшей дифференциации. Обоснована значимость дидактической прогностики как относительно самостоятельной отрасли педагогической прогностики. Определены и обоснованы предмет современной дидактической прогностики, цель,

задачи и основные направления её применения для решения проблем развития системы образования на современном этапе.

Ключевые слова: педагогическая прогностика, дидактическая прогностика, педагогическое прогнозирование, упреждающее развитие системы образования.

Oleg TOPUZOV

Pedagogical prognostics: theoretical and methodological basis for forecasting of a development of pedagogical sciences and pedagogical practices

The article deals with the problem of the development of pedagogical prognostics as the basis of the theoretical

and methodological support of pedagogical forecasting. The definition of the subject matter was provided, and the pedagogical prognostics structure was represented. The most significant industry pedagogical prognostics was briefly justified; its establishment occurs in the course of its development and further differentiation. The importance of didactic prognostics as a relatively independent branch of pedagogical prognostics was substantiated. The subject, the objective, the targets and the guidelines for the use of didactic prognostics development challenges of the education system at the present stage were defined and justified.

Keywords: pedagogical prognostics, prognostics didactic, pedagogical forecasting, proactive development of the education system.

ПОДІЇ, ЗАХОДИ, ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Закон «Про вищу освіту» ухвалено Верховною Радою України

1 липня 2014 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про вищу освіту» №1187-2 у другому читанні і в цілому. За це рішення проголосували 276 народних депутатів.

Спроби прийняти Закон тривали понад п'ять років. За цей час законопроект став більш виваженим і системним, відзначила Голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти Лілія Гриневич, виступаючи у Парламенті.

Остання його редакція пройшла широке громадське обговорення, і Комітет досягнув консенсусу в тисячах пропозицій від академічного середовища, роботодавців та студентства.

«Ми отримали шанс відкрити новий етап у розвитку вищої освіти України. В Угоді про Асоціацію у розділі «Вища освіта» саме входження до європейського освітнього простору і забезпечення механізмів долучення до Болонського процесу є вимогою для України. Україна обрала свій шлях – підписала угоду про Асоціацію, і прийняття цього Закону є запровадженням дієвих механізмів для входження України в європейський освітній простір», – наголосила народний депутат.

Так, Закон встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави в кваліфікованих фахівцях.

*Інна МИХАЛЬЧЕНКО,
керівник прес-служби Профспілки працівників
освіти і науки України*